

DEN SVENSKA FASTLANDSMYNTNINGEN 1150-1250

En studie av lösfynden

B-UPPSATS I ARKEOLOGI VT 1997
Frederic Elfver
Institutionen för Arkeologi
Stockholms Universitet
Handledare Kenneth Jonsson

Abstract. The aim of this paper is to make a survey of the cumulative finds and the stray finds of coins struck on the Swedish mainland in the period c. 1150-1250.

Innehållsförteckning

1.	Inledning	2
1.1	Syfte och frågeställning	2
1.2	Material och avgränsning	2
1.3	Metod	2
1.4	Källkritik	3
2.	Mynthistorisk bakgrund	3
3.	Forskningshistorik	4
4.	Presentation och analys av materialet	5
4.1	Svealandstyperna	5
4.2	Götalandstyperna	8
5.	Resultat och slutdiskussion	11
6.	Begrepp och förkortningar	12
6.1	Förteckning över regenter och myntherrar	14
7.	Referenser	15
7.1	Otryckta källor	15
7.2	Litteratur	15
8.	Bilaga 1, tabell A-C	17
8.1	Bilaga 2, tabell 1, karta 1 och diagram 1	18
8.2	Bilaga 3, fyndförteckning	19

1. Inledning

1.1 Syfte och frågeställning

Denna uppsats omfattar den svenska fastlandsmyntningen under perioden 1150 till 1250. Syftet är att efter inventering av de lösfynd och hopade fynd som innehåller mynttyper från ovannämnda tidsperiod göra en sammanställning av materialet för att se vilka typer som är företrädade och hur de fördelar sig korologiskt. Syftet är även att försöka fastställa om de svealändska respektive götaländska typerna främst är påträffade inom sitt ursprungliga mynträkningsområde. Tanken är att detta skall ligga till grund för en kommande C-uppsats som även skall kompletteras med skattfynd från samma tidsperiod för att studera myntcirkulationen under Sveriges äldre medeltid. Författaren vill här passa på att rikta ett tack till Henrik Klackenberg för hjälp med framtagandet av fyndlistan till kyrkfyndet i Ekeby, Södermanland.

1.2 Material och avgränsning

Materialet i föreliggande uppsats utgörs av hopade fynd och lösfynd. I undersökningen ingår 125 mynt (**bilaga 2, tabell 1**). Tidsavgränsningen 1150 till 1250 motiveras genom att fastlandsmyntningen numera anses ha sin början i Lödöse kring 1150 med en mynttyp vars motiv är ett patriarkalkors/dubbelkors (korset liknar ett så kallat lothringskt kors) inom pärlring med bitecken bestående av två punkter. Myntningsunderlag till denna typ påträffades vid arkeologiska grävningar i Lödöse i oktober 1987. I skattfyndet från Bårarp i Halland finns det sex exemplar bevarade (Jensen 1983:117, mynten förtecknade under Norge).

Författaren har valt 1250 som slutår för undersökningen eftersom det nu är belagt att monetariseringen av det medeltida Sverige initieras under perioden 1250-1290 (Klackenberg 1992: 179ff) och att mitten av 1200-talet kan anses vara en övergångsperiod från “**a**) ingen eller obetydlig myntning efter svealändsk räkning samt en livlig efter götaländsk räkning till **b**) en myntning där man samtidigt präglar mynt med ett motiv men efter både svealändsk och götaländsk mynträkning” (Jonsson 1983:76).

Den geografiska avgränsningen är inte lika konsekvent som den kronologiska. Författaren har här valt att utgå från det medeltida Sveriges gränser men med de viktiga undantagen att Gotland har uteslutits på grund av att det ej låg under den svenska kungamaktens kontrollsfär. Ej heller ingår de gotländska mynten i analysen, men det är p.g.a. tidsbrist och denna uppsats ringa omfattning. Ett annat undantag är att Jämtland innefattas av analysen trots att landskapet vid denna tidpunkt låg under den norska kronan. Anledningen till att Jämtland är med är att det var en del av Uppsala ärkestift och att det uppvisar ett relativt brett spektra av mynttyper som är av intresse för analysen. Tilläggas bör att Finland ingår och att urvalet följer Klackenbergs *Moneta Nostra* (Klackenberg 1992:43). Författaren har valt att ta med ett flertal osäkra mynttyper (t.ex. den förmodade svealändska präglingen från Korois kyrkogrund) och är medveten om att attribueringarna kan skifta. I de fall osäkra mynttyper eller osäkra bestämmningar är med så är detta markerat i listan över lösfynd i slutet av uppsatsen. Det bör påpekas att uppsatsen på intet sätt gör anspråk på att vara fullständig. För detta krävs en betydligt mer krävande arbetsinsats och en genomgång av myntmaterialet i olika museers samlingar.

1.2 Metod

Författaren har utgått från Klackenbergs *Moneta Nostra* där kyrkfynden i det medeltida Sverige är förtecknade. Listan har utökats med fynd från landskapet Jämtland, kloster och

stadskyrkor. *Landskapsinventeringens* kataloger 1 till 8 har kontrollerats. I övrigt har Kungl. Myntkabinetts samt Numismatiska Forskningsgruppens fyndarkiv genomsökts. Vidare har *Nordisk Numismatisk Årsskrift* (NNA) och *Myntkontakt/Svensk Numismatisk Tidskrift* (MK samt SNT) konsulterats och slutligen *Numismatiska Meddelanden*. Materialet har sedan sammanställts i en databas. Analysen redovisas i tabellform då en redovisning medelst karta saknar någon direkt pedagogisk fördel vid ett så litet material som ovanstående.

1.4 Källkritik

Det är alltid vanskligt att dra slutsatser från ett till omfattningen litet material. Att göra avancerad statistik på lösfynden av ovanstående myntgrupper är därför av underordnad prioritet. Styrkan med föreliggande uppsats är istället inventeringen i sig. I kombination med skatthynden från denna period skulle dock ett flertal frågor att kunna besvaras eller åtminstone skönja ljuset i tunneln. Detta skall förhoppningsvis avhandlas vid ett senare tillfälle.

De olika myntens bestämningar har av ett flertal forskare debatterats. En sak är dock säker och det är att attribueringsdiskussionen ej är över och att nya mynttyper lär dyka upp. Mynten saknar ofta någon form av inskrift och detta bidrar till osäkerheten samtidigt som de ofta påträffas i fragmentariskt skick eller starkt slitna.

Vid en korologisk undersökning bör man också vara medveten om att vissa landskap har en lägre utgrävningsfrekvens av t.ex. kyrkor än andra landskap. Sådana brister måste man ta hänsyn till när man utformar statistik. En annan orsak till att fynden kan variera kraftigt från plats till plats är den att arkeologerna inte alltid har sållat t.ex. fyllnadsjorden under ett kyrkgolv. Man skall ha i minnet att dessa mynt är små och mycket lätta.

Fyndarkiven bör också betraktas med en viss källkritik. Det är inte alltid dokumentationen kring ett fynd är till fyllest. En del äldre fynddokumentationer ger bara en ungefärlig bestämning. *Landskapsinventeringen* är fortfarande under utgivning och fyndrika landskap som t.ex. Småland och Västergötland har ej ännu blivit publicerade. I fall som dessa har författaren använt sig av fyndarkiven. En genomgång av Hildebrands bilagor till inventariet skulle med säkerhet ge ett gott resultat när det gäller de äldre fyndens sammansättning och öden. Nämda bilagor finns på Kungl. Myntkabinetttet i Stockholm.

2. Mynthistorisk bakgrund

Det fanns tre mynträkningsområden i Sverige under den äldre medeltiden fram till 1250/90 (Jonsson 1995:50, tabell 1). De var följande: *Svealand* 1 mark = 192 penningar (svealändsk mynträkning), *Västra Götaland* 1 mark = 384 penningar (götaländsk mynträkning) och *Östra Götaland* 1 mark = 288 penningar (gotländsk mynträkning) (**bilaga 2, karta I**).

Perioden 1150 till 1250 utgör ett intrikat kapitel i den svenska historien. Kristendomen befäster sina ställningar, kloster börjar anläggas och kyrkan börjar fordra skatter. Sverige som ett enat rike börjar ta form och makten konsolideras. Det är dock först under 1200-talet som en mer organiserad statsmakt inrättas (Lindkvist 1993:6ff).

Kenneth Jonsson har i sin uppsats *Från utländsk metall till inhemskt mynt* (Jonsson 1995: 43-61) beskrivit den äldre medeltidens myntning. Bland annat framläggs ett förslag till indelning av den svenska mynthistorien. Jonsson tänker sig en indelning i tre perioder enligt följande: (1) "Ett första, äldre skede (ca 1180-1200) som domineras av importmynt och en mångfald kortlivade svenska typer med glidande övergångar mellan typerna. (2) Ett andra, långt mellanskede (ca 1200-1360) med väl avgränsade typer som präglas under 5-10 år och nästan total dominans för lokala, svenska mynttyper. (3) Ett tredje, avslutande skede (ca 1360-1520)

med långlivade typer med ett flertal varianter och där utländska mynt åter blir vanliga. Gotland intar en särställning med en annorlunda utveckling”.

Jonsson tolkar detta som att den svenska myntningen var administrativt utvecklad och hämmad av de utländska myntens cirkulation under det första skedet. Under det andra skedet sker en förändring till gagn för de inhemska mynttyperna. En tvångsväxling gör att de utländska mynten undanträngs och ersätts med en svensk typ som byts ut med längre intervaller än i första skedet. Även äldre svenska typer inlöses mot nya tidsbegränsade. Jonsson skriver att: “Endast en reglerad myntcirkulation av detta slag kan förklara typutvecklingen under perioden och varför utländska mynt nästan helt saknas” (**bilaga 2, diagram I**).

Fynd vid utgrävningar i Lödöse under perioden augusti till oktober 1987 visar att den äldsta myntningen i Götaland kan förläggas till den gamla hamnstaden, som är belägen vid Göta älv. Det arkeologerna fann var präglingssunderlag av läder för brakteattillverkning (Ekre 1988:28-31 samt Jonsson 1995:53). Den äldsta myntningen i Sigtuna beräknas ha inletts kring 1180-1185. I samband med arkeologiska utgrävningar 1988 framkom blyavtryck av en myntstamp, troligen från 1180-talet. Fyndet visar att den svealändska myntningen under medeltiden sannolikt började i Sigtuna (Lagerqvist 1990:44-45 samt Jonsson 1995:54). De myntorter som var verksamma på det svenska fastlandet under den period som denna undersökning behandlar var Lödöse, Nyköping, Sigtuna och Uppsala. Den ärkebiskopliga myntningen skedde med största sannolikhet i Sigtuna och eventuellt Uppsala (Jonsson 1995:51).

3. Forskningshistorik

Mynten från Sveriges äldre medeltid har länge sysselsatt numismatikerna. Elias Brenner (1647- 1717) beskrev, om än med ett flertal felaktigheter, Sveriges mynthistoria redan 1691 i sin *Thesaurus nummorum sveo-gothicorum, vetustus* ... Brenners insats följdes av personer som bl.a. Carl Reinhold Berch (1706-1777) och Evald Ziervogel (1728-1765). Ibland påverkades författarna av t.ex. Olof Rudbeck den äldre och hans *Atlantica*, som påbörjades år 1675. Resultatet av sådan forskning är Adolph Modeers år 1796 utkomna *Inledning til närmare kunskap om swenske mynt och skådepenningar* etc.

Det är med Hans Hildebrand (1842-1913) som de första riktigt stora framstegen görs. I andra boken av *Sveriges Medeltid* försökte han reda upp typologin kring Sveriges medeltidsmynt. Även här finner man felbestämningar, men grundforskningen liksom myntavbildningarna är utmärkt (Hildebrand 1879-1903:770ff). Bengt Thordeman (1893-1990) behandlade ämnet 1936 i skriften *Nordisk kultur XXIX Mynt*. Bestämningarna korrigerades härmed ytterligare och en fyndkatalog över skattfynd gör hans arbete värdefullt för dagens forskning.

Lars O. Lagerqvist skrev år 1970 *Svenska mynt under vikingatid och medeltid samt gotländska mynt*. Genom denna bok ersattes Thordemans gruppindelning. Föreliggande uppsats följer huvudsakligen Lagerqvists indelning. Den svenska fastlandsmyntningen behandlades i sin helhet för första gången av Kenneth Jonsson i *Numismatiska Meddelanden XXXIV*. Jonsson tog här främst upp frågan om myntens attribuering till götaländsk respektive svealändsk mynträkning samt dess kronologi. En genomgång av skattfynden ligger till grund för hans tolkningar. I *Numismatiska Meddelanden XL* finns de senaste övergripande bidragen till förståelsen av den tidiga medeltidens myntning. Kenneth Jonsson behandlar 1100-talet och Kjell Holmberg har skrivit om 1200-talet. I dessa bidrag sätts mynten in i ett historisk perspektiv och de senaste forskarrönen är redovisade.

4. Presentation och analys av materialet

Nedan följer en sammanställning av de svealandstyper som ingår i föreliggande studie. För närmare kunskap om varje enskilt myntfynd hänvisas läsaren till fyndförteckningen (**bilaga 3**) i slutet av denna uppsats. Det bör påpekas att bildmaterialet generellt syftar till att illustrera mynttypen, inte ett specifikt exemplar. Skalan är 1: 1, om inte annat anges.

4.1 Svealandstyperna

Av totalt 125 undersökta mynt tillhör 50 exemplar (40%) svealandstyperna. De fragmentariska är 15 till antalet (30%) och de halva, klippta, exemplaren är 10 till antalet (20%). De exemplar som bedöms vara en klippt $\frac{1}{4}$ av ett komplett uppgår till sex inalles (12%). Resterande är kompletta (38%). Att en del exemplar är halva skulle kunna förklaras med att de redan vid tillkomsten på myntverket halverades för att motsvara en $\frac{1}{2}$ -penning. Detsamma gäller exemplaren som utgör $\frac{1}{4}$ av ett komplett ($\frac{1}{4}$ penning).

LL IA

Till denna grupp hör 12 exemplar i undersökningen. De bestämbara undergrupperna är följande: 1, 2a, 5a, 5d, 7c, 9a. Fyndplatserna är Dalarna, Jämtland, Närke, Småland, Östergötland och Åland. Eftersom präglingssunderlag till IA:7a har hittats vid arkeologiska undersökningar i Sigtuna attribueras dessa präglingar dit (Lagerqvist 1990:44-45).

LL IB:b

Endast fyra exemplar är funna av denna typ och de är fördelade på Värmland och Västergötland. Troligtvis präglad i Sigtuna (Jonsson 1995:56 och Svensson 1987:38-39).

LL IB:c

11 exemplar är funna av denna typ. Fyndplatserna är Jämtland, Södermanland, Västergötland och Ångermanland. Till typen IB:c4 har ett blyband med avtryck av samma stamp bidragit till att bestämma dessa präglingar till Nyköping där präglingssunderlaget påträffades (Rasmusson 1962:153-157 samt Malmer 1978:209, med avbildning).

LL II

Av denna typ existerar endast ett unikt exemplar (fragment). Det är funnet i Närke. Typen påminner om grupp XII:B:5, men vikten är enligt svealändsk mynträkning. Typen var tidigare förd till Johan Sverkersson. Tänkbar myntort är Uppsala (Holmberg 1995:70-71 samt Lagerqvist 1970:50).

LL III

Sju exemplar är bevarade bland de hopade fynden samt lösfynden. De är fördelade på Södermanland, Uppland, Ångermanland, Östergötland och Åland. De bestämbara undergrupperna är följande: 1, 2a, 4, 5a och 6. Mynntningen tros ha varit förlagd till Uppsala (Holmberg 1995:69-70).

LL IV:A

Typen är representerad av ett exemplar av IV:A:9 (krenelerat torn) och är funnet i Jämtland. Myntorten torde vara Uppsala (Holmberg 1995:71-72).

LL IV:B

Typen är endast känd i två exemplar och båda dessa ingår i föreliggande undersökning. Exemplaren är funna i Närke (fragment) respektive Östergötland. Inskriften på typen lyder NVCOPIE och myntorten torde således vara Nyköping (Holmberg 1995:72 samt NNÅ 1967:200, fig.23).

LL V

Endast två halva exemplar är kända och de ingår i denna undersökning. Fyndplatserna är Medelpad och Åland. Inskriften på typen lyder SIGT[VN], d.v.s Sigtuna (Jonsson 1974: 42, fig.2 samt Rasmusson 1965:26).

LL VI

Av Ulf Fasi jarls typer finns denna med i materialet. Fyndplatsen är Flasta kyrkoruin i Uppland. Typen har inskriften VLF DVX. Uppsala är tänkbar myntort (Lagerqvist 1971:25-27 samt Holmberg 1995:73) .

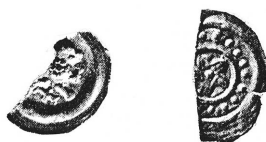
LL VII

Från Ekeby kyrkoruin i Södermanland finns ett exemplar av denna sällsynta typ bevarat. Likt LL II är denna typ troligtvis präglad i Uppsala (Holmberg 1995:71) .

LL VIII

Fyra exemplar (av fem kända) finns med i denna undersökning och de är funna i Jämtland, Uppland och Västmanland. Samtliga tre typer är representerade i materialet. Dessa typer är troligtvis slagna av upprorsledarna Holmger och Filip Knutsson under folkungaupproren 1247-1251. Holmger Knutsson halshöggs senare. Typen benämns i litteraturen som upprorsmynt och har inskriften REX VPSALIE, vilket kan tolkas som en titel för den evige konungen Erik den helige (Holmberg 1995:73 som enbart nämner fyra kända exemplar samt Sjöberg 1986b: 112-117, se även 1983, -85, -86a och -87).

LLt-

Från Flasta kyrkoruin i Uppland finns två typer som ej återfinns i Lars O. Lagerqvists referensverk. De är beskrivna i NNÅ 1970:279, fig. 20 samt i SML:4:563, p1.5 fig. 9a-b.

De kan vara präglade i Uppsala och stilen tyder på att de är från 1200-talets mitt. Bland de övriga mynten som återfanns i kyrkoruinen finns två exemplar av Rex Upsalie-typen samt ett exemplar av Ulf Fasi jarls typer, samtliga dateras till före 1250. Se även Holmberg 1995:80 .

Lt-

Från Gamla Uppsala kyrka finns en typ med ett kors inom pärlring, likt IB:4, men utan *Aros* i korsvinklarna. Det kan vara slaget av ärkebiskopen i Uppsala kring 1200-1215. Typen är beskriven av Klackenberg i Nordahl 1996:65. Bland de övriga mynten som framkom finns två exemplar från Johan Sverkersson. Se även Holmberg 1995:80.

LLt-

Från Korois kyrkogrund i Finland finns en prägling (½ exemplar) som är svårbestämd, men som rimligen bör läggas till de svealändska typerna. Myntbilden visar en fyruddig stjärna eller en lilja. Myntet påminner om de svealändska präglingarna kring 1250 (Koivunen 1976: 83 samt fig.16). Typen avbildas i skala 2: 1.

4.2 Götalandstyperna

Av de totalt 125 undersökta exemplaren är 75 stycken (60%) av götalandstyp. De fragmentariska exemplaren är 19 till antalet (26%). Övriga exemplar är kompletta (74%).

LL XI:A

Denna typ är representerad av ett exemplar (XI:A:a la) från Botilsäters kyrka i Värmland. Typen är slagen i Lödöse under Knut Erikssons regering. Inskriften lyder KANVTVS REX S (Hemmingsson 1975: 16ff).

LL XI:B

Av denna typ är åtta exemplar funna, varav sju i Västergötland och ett i Östergötland. Undergrupperna som finns med i undersökningen är: a4, b4, b6, b8, b9, b10 och b12. De är troligtvis präglade i Lödöse (Hemmingsson 1975: 16ff).

LL XII:A

Totalt 23 exemplar av denna typ är funna. Platserna är Småland, Värmland, Västergötland, Öland och Östergötland. Representerade undergrupper är: a1a, a1b, a2, b3 och c4. Präglingsorten är sannolikt Lödöse. Tidigare fördes denna typ till Knut Eriksson, men nu anses den höra till Sverker Karlssons. Myntgruppen är vanlig och så många som 130.000 exemplar kan ha präglats (Jonsson 1995:54).

LL XII:B

Två exemplar är påträffade. Ett i Västergötland och ett i Östergötland. De är troligtvis präglade i Lödöse. Jfr LL II, som också har en fågel som motiv (Holmberg 1995:71 samt Jonsson 1992:104-106 för datering).

LL XII:C

Fem exemplar är funna. Platserna är Värmland, Västergötland och Östergötland. De exemplar som går att bestämma exakt är alla av typen XII:C:6d. Att denna typ är präglad i Lödöse får anses som högst sannolikt eftersom präglingsunderlag av läder till denna typ dök upp vid arkeologiska undersökningar i Lödöse 1963 (Ekre 1971:67, fig. 4 samt Jonsson 1992:104-106 för datering).

LL XIII

Av denna typ finns nio exemplar med i denna undersökning. De är fördelade på Småland, Värmland och Västergötland. Undergrupperna är: 1a, 2 och 5. Lödöse är den troliga myntorten (Holmberg 1995:71 samt Jonsson 1992:104-106 för datering).

LL XV

Tre exemplar är funna. Platserna är Jämtland, Östergötland och Åland. Alla är av typen XV:2. Präglingsorten torde vara Lödöse (Holmberg 1996:112-114, 1995:71 samt Jonsson 1992: 104-106 för datering).

LL XVI:A

Denna typ tillhör de omfångsrika i föreliggande undersökning. 20 exemplar är funna och de är fördelade på Småland, Värmland, Västergötland, Öland, Östergötland och Åland. De representerade undergrupperna är: 1, 2a och 2b. Lödöse är de troliga myntorten (Holmberg 1995:71 samt Hemmingsson 1996:115).

LL XIX:I

Tre exemplar är funna av denna sällsynta typ med en stjärna och en nymåne. Platserna är Småland, Ångermanland och Östergötland. Myntort Lödöse? (Alstertun och Hemmingsson 1979:156-157, Holmberg 1995:71 samt Jonsson 1992:104-106 för datering).

LLt-

Till de götaländska präglingarna räknas även en typ med ett korsat kors. Den är sannolikt präglad under Erik Erikssons regering 1222-1250. Jonsson daterar typen till ungefär 1248-1250 (Jonsson 1996: 104-106, fig 4 ex.12). I föreliggande uppsats finns den sällsynta typen representerad av ett exemplar från Halltorps kyrka i Småland. Se även Kjellmark och Thordeman 1939:83 samt fig.11 mynt nr 384.

5. Resultat och slutdiskussion

Efter genomgång av materialet har följande framkommit. De svealändska mynten är i majoritet bland de lösfynd/hopade fynd som har återfunnits i de landskap inkl. Finland som ingick i det svealändska mynträkningsområdet. På motsvarande sätt är de götaländska mynten i majoritet bland de lösfynd/hopade fynd som har återfunnits i de landskap som ingick i det götaländska mynträkningsområdet. Landskapen Småland, Öland och Östergötland ingick som bekant i det gotländska mynträkningsområdet. I dessa landskap är de mynt, som ingår i föreliggande undersökning, i huvudsak företrädda av götaländska präglingar. Att ytterligare tolka detta tillåter inte materialet. Fynden från Åland och Finland erbjuder inte några vidare tolkningsmöjligheter på grund av deras ringa omfattning (**bilaga 1, tabell A-C**).

I stort sett samtliga typer som hör till fastlandsmyntningen under perioden 1150-1250 finns representerade i materialet. Undantagen utgörs bl.a. av LL IB:a, som troligtvis är ärkebiskoplig myntning. Knut Långes mynt är endast representerade av två typer, IV:A:9 samt IV:B. En del av Knut Erikssons många mynttyper från Sigtuna saknas likaledes. Lödöse-myntet (Ekre 1988:28-31 samt Schive 1865:tab.VI, nr 52) som redan har behandlats i inledningen saknas också i det genomgånga materialet.

Ovanstående resultat, att myntgrupperna huvudsakligen är återfunna inom sitt mynträkningsområde, är i sig inte något som är särskilt förvånande. En motsvarande undersökning baserad på depåfynden (skatterna) i kombination med föreliggande undersökning skulle emellertid ha ett betydligt större värde. I en sådan undersökning bör även de gotländska mynten tas med. En genomgång av de norska myntfynden skulle kunna ge viktiga bidrag till kunskapen om myntcirkulationen under Sveriges äldre medeltid.

Hur undersökningsmaterialet är fördelat kronologiskt i de båda mynträkningsområdena framgår av diagrammet nedan. Författaren har valt att enbart ta med fynd gjorda inom det svealändska respektive götaländska mynträkningsområdet. Detta innebär att Småland, Öland och Östergötland, som tillhörde det gotländska mynträkningsområdet, faller bort. Underlaget till diagrammet utgörs av således av 86 exemplar, vilket är drygt 70% av hela undersökningsmaterialet. Typerna har sedan daterats med en noggrannhet på ett decennium. Till dateringen har bl.a. Jonsson 1992 och 1995 använts som hjälp. Diagrammet visar t.ex. att sju exemplar som är funna inom det svealändska mynträkningsområdet kan dateras till ca 1180. Det bör påpekas att en del av Knut Erikssons typer även kan vara präglade under Sverker Karlsson. För närvarande finns dock inga säkra belegg för detta. Tolkningen av diagrammet är att det är en liten utmyntning till början med få typer. Vid ett senare skede, kring 1200, blir förhållandet det omvända med många typer och ökad utmyntning. Detta överensstämmer med Jonssons diagram (**bilaga 2, diagram 1**).

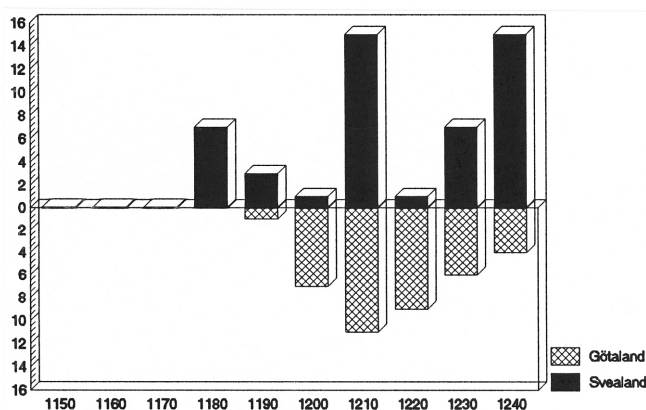

Diagram över den kronologiska fördelningen av undersökningsmaterialet.

6. Begrepp och förkortningar (förteckningen är hämtad ur SML:8, sid. 102 ff samt kompletterad)

Brakteat - Tunt medeltida silvermynt präglat på en sida. Underlaget vid tillverkningen var bly eller läder. En slät ring, strål- eller punktring, utgör myntets kant. Svenska brakteater prägades som 1 penning men även som ½ penning. Begreppet kom till under slutet av 1600-talet.

Depåfynd - Fynd av ett eller flera mynt som avsiktligt undangömts för att vid ett annat tillfälle återhämtas (= skatt). Som depåfynd behandlas även en samling mynt, som av annan anledning tillsammans lagts undan eller uppenbarligen förlorats vid ett och samma tillfälle t.ex. i en börs.

Dnr - Diarienummer.

EM - Eskilstuna museer.

Ensamfunnet - Fynd av ett mynt som med största sannolikhet oavsiktligt hamnat i jorden utan direkt anknytning till annat fynd (ensamfunnet mynt = lösfynd).

Gravfynd - Fynd av ett eller flera mynt som avsiktligt placerats som gravgåva i eller i direkt anslutning till grav men inte avsetts att återhämtas.

Hopat fynd - Fynd av två eller flera mynt från i huvudsak arkeologiska undersökningar av ett större begränsat område, t.ex. boplatser, kyrkor, kloster, borgar, stads kvarter, där den kronologiska och rumsliga spridningen klart anger att mynten hamnat i jorden vid skilda tillfällen.

JLM - Jönköpings läns museum.

JäLM - Jämtlands Läns Museum.

KMK - Kungliga Myntkabinettet. Efter år 1975 med tillägget: Statens Museum för Mynt-, Medalj- och Penninghistoria. Stockholm.

KMK inv. - Kungliga Myntkabinettets inventarietkatalog från år 1975 med bilagor.

LL - Lagerqvist, L.O.: Svenska mynt under vikingatid och medeltid samt gotländska mynt. Stockholm 1970.

LM - Lödöse museum, Lödöse.

NM - Nationalmuseum, Helsingfors.

NNUM - Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad, 1936 ff.

NNÅ - Nordisk Numismatisk Årsskrift, 1936 ff.

Präglingsunderlag - Med denna term avses ett underlag, t.ex. av läder eller bly, som är till för att tjäna som stöd under det opräglade myntämnet (plattan) och stampen. Används vid braktattillverkning. Underlag av t.ex. bly kan även användas till provavslag av en ohärdad stamp.

SHM - Statens Historiska Museum.

SHM/KMK inv. - Den för Statens Historiska Museum och Kungliga Myntkabinettet från början av 1800-talet till 1975 gemensamt förda inventarietkatalogen med bilagor.

SLM - Skaraborgs läns museum.

SM - Smålands museum, Växjö.

SLM - Sveriges Mynthistoria, Landskapsinventeringen.

SNT - Svensk Numismatisk Tidskrift.

VM - Värmlands museum, Karlstad.

ÅM - Ålands museum, Mariehamn.

ÖLM - Östergötlands länsmuseum, Linköping.

Förklaringar till bilaga 3, fyndförteckning

Fyndförteckningen är sorterad efter *FYNDORT*. Vidare ges information om *SOCKEN* och landskap (*LS*). Förkortningarna till landskapen är följande. **Dr** = Dalarna, **Jä** = Jämtland, **Me** = Medelpad, **Nä** = Närke, **Sm** = Småland, **Sö** = Södermanland, **Up** = Uppland, **Vr** = Värmland, **Vg** = Västergötland, **Vs** = Västmanland, **Ån** = Ångermanland, **Öl** = Öland, **Ög** = Östergötland samt **Ål** = Åland och **EF** = Egentliga Finland.

ÅR är beteckningen för fyndår och kolumnen efter denna (*X*) tar upp om mynten framkommit i flera omgångar vid t.ex. efterföljande arkeologiska utgrävningar. *KUNG/MYNTHERRE* behöver inte förklaras mer ingående. *ÅR 1* respektive *ÅR 2* är kolumner för regentens /myntherrens regeringstid. *ORT* visar tänkbar myntort och motiv visar den huvudsakliga bildframställningen på myntet. *LLGR* är lika med grupp enligt Lagerqvist. *LL* är lika med undergrupp enligt Lagerqvist och *VAR* innebär antingen en specifik variant enligt Lagerqvist eller helt enkelt en variant av Lagerqvist. *FF* i kolumnen *VAR* innebär att bestämningen är ungefärlig och att typen står att finna i den undergruppen. *VIKT* anges där information om detta har framkommit. *LITTERATUR* innebär att en specifik hänvisning finns t.ex. till *SML* eller motsvarande. *HK* står för Henrik Klackenborg och numreringen följer katalogen i *Moneta Nostra*. *MUS* anger museum samt inventarienummer, *INV*. I några fall har diarienummer (*DNR*) angivits. Under rubriken *ANM* (anmärkningar) finns uppgifter om skador, halva exemplar etc.

6.1 Förteckning över regenter och myntherrar		
Kung/mynterre	Rike	Regeringstid
Sverker den äldre	Sverige	1130-1156
Erik Jedvardsson den helige	Svealand	1156-1160
Magnus Henriksson	Svealand	1160-1161
Karl Sverkersson	Sverige	1158/61-1167
Burisleiv	Götaland	1167-1169
Kol	Götaland	1167-1173
Knut Eriksson	Sverige	1167/73-1196
Sverker den yngre Karlsson	Sverige	1196-1208
Erik Knutsson	Sverige	1208-1216
Johan Sverkersson	Sverige	1216-1222
Erik Eriksson	Sverige	1222-29,34-50
Knut Holmgersson Långe	Sverige	1229-1234
Ulf Fasi jarl		1231-1248
Ärkebiskop (Uppsala)	Ämbetstid	
Stefan	1164-1185	
Johannes	1185-1187	
Petrus	1187-1197	
Olof Lambatunga	1198-1206	
Valerius	1207-1216	

Källa: Jonsson 1995:58 samt Lagerqvist/Åberg 1995:14-18.

7. Referenser

7.1 Otryckta källor

Kungliga Myntkabinettets fyndarkiv, Stockholm.

Numismatiska Forskningsgruppens arkiv, Stockholm.

7.2 Litteratur

Alstertun, R. och Hemmingsson, B. 1979. En götlandsbrakteat från 1200-talet. *Myntkontakt* 1979:8, sid.156-157.

Brenner, E. 1691. *Thesaurus nummorum sveo-gothicorum. vetustus ...* Stockholm. Andra upplagan utkom år 1731.

Ekre, R. 1972. Myntningsfynd från Lödöse. *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1971, sid. 60-86.
- 1988. Nya märkliga myntningsfynd i Lödöse. *Svensk Numismatisk Tidskrift* 1988:2, sid. 28-31.

Hemmingsson, B. 1975. Två grupper av Götlandsmynt från Knut Eriksson och Erik Knutsson. *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1973-74, sid. 16-30.

- 1996. Kronbrakteater från 1240-talet. *Svensk Numismatisk Tidskrift* 1996:5, sid. 115.

Hildebrand, H. 1879-1903. Mynt från Sveriges medeltid. *Sveriges Medeltid*. Stockholm.

Holmberg, K. 1995. När kungens mynt blev allmogens mynt. En översikt över mynt, myntning och myntens roll i det svenska samhället under 1200-talet. *Numismatiska Meddelanden XL*, sid. 63-82. Stockholm.

- 1996. Erik Eriksson läspe och halte, LL XV:2. *Svensk Numismatisk Tidskrift* 1996:5, sid. 112-114.

Jensen, J.S. 1983. Bårarp-fundet 1932. Et hallandsk møntfund fra Svend Grathes tid. *Numismatiska Meddelanden XXXIII*. Stockholm.

Jonsson, K. 1983. Översikt över fastlandsmyntningen ca 1180-1250. *Numismatiska MeddelandenXXXIV*, sid. 75-103. Stockholm.

- 1992. Erik Knutsson eller Erik Eriksson? *Svensk Numismatisk Tidskrift* 1992:4/5, sid. 104-106.

- 1995. Från utländsk metall till inhemskt mynt. *Numismatiska Meddelanden XL*, sid. 43-61. Stockholm.

Jonsson, K och Lagerqvist, L.O. 1974. Mynten från Finströms kyrka. *Åländsk Odling* 1974.

Kjellmark, K. och Thordeman, B. 1939. Hällkistan och myntskatten från Räppe i Öjaby socken, Småland. *Fornvännen* 1939, sid. 83 samt fig.11 mynt nr 384.

Klackenberg, H. 1992. *Moneta Nostra. Monetarisering i medeltidens Sverige*. Lund.

Koivunen, P. 1976. Medeltida myntfynd i Korois. *Åbo stads Historiska museum Årsskrift* 1976.

Lagerqvist, L.O. 1970a. *Svenska mynt under vikingatid och medeltid samt gotländska mynt*. Stockholm.

- 1970b. Myntfynden från Allhelgonakyrkan i Skänninge. *Skänninge stads historia. Två kyrkor i Skänninge*. Sid. 11-13.

- 1971. Ulf Jarls svealandsmynt. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*. 1971:2, sid. 25-27.

- 1990. Sensation - mynttillverkning i Sigtuna på 1180-talet. *Svensk Numismatisk Tidskrift* 1990:2, sid. 44-45.

Lagerqvist, L.O. och Åberg, N. 1995. *Litet lexikon över Sveriges regenter*. 3:e upplagan Stockholm.

Lindkvist, T. 1993. *Sveriges medeltid*. Stockholm.

Malmer, B. 1978. Örebro som medeltida myntort. *Myntkontakt* 1978:8, sid. 206-209.

Modeer, A. 1796. *Inledning til närmare kunskap om swenske mynt och skådepenningar ...* Lund.

Nordahl, E. 1996 *templum quod Ubsola dicitur ... i arkeologisk belysning. Med bidrag av Lars Gezelius och Henrik Klackenborg*. Aun 22. Uppsala.

Nordisk Numismatisk Årsskrift, Köpenhamn, Oslo, Stockholm. 1936-

Rasmusson, N.L. 1962. Nyköping som myntort under Knut Långes tid. *Sörmlandsbygden*. 1962, sid. 153-157.

Rasmusson, N.L. och Lagerqvist, L.O. 1965. Mynt från Jomala kyrka. *Åländsk Odling* 1965. **Rudbeck, O.** 1937. *Olf Rudbecks Atländ eller Manheim*. (Olaus Rudbecks Atlantica. Lychnos-bibliotek. Studier och källskrifter utgivna av Lärdomshistoriska samfundet. 2: 1.) Uppsala.

Schive, C.J. 1865. *Norges mynter i middelalderen*. Med inledning av c.A. Holmboe. Christiania.

Sjöberg, R. 1983. Via regia incedens. Ett bidrag till frågan om Erikslegendens ålder. *Fornvännen* 1983, sid. 252-260.

-1985. Mynten nedom tronen. Svenska mynt slagna för ärkebiskopar, jarlar, hertigar, herremän och upprorsmän. *Myntkontakt* 1985:9/10, sid. 248-251.

-1986a. Rex Upsalie och vicarius - Erik den helige och hans ställföreträdare. Något om Erikskulten och de äkta folkungarnas uppror på 1200-talet. *Fornvännen* 1986, sid. 1-13. Se även recension och följande debatt i *Svensk Numismatisk Tidskrift* 1987:4/5 samt 6.

-1986b. Rex Upsalie-mynten och folkungaupproren 1247 och 1251. *Svensk Numismatisk Tidskrift* 1986:4/5, sid. 112-117.

Svensson, E. 1987. Ärkebiskopliga mynt i öst och väst. *Svensk Numismatisk Tidskrift* 1987:2, sid. 38-39.

SML. *Sveriges Mynthistoria. Landskapsinventeringen*. Stockholm.

1. Myntfynd från Östergötland (1982).

2. Myntfynd från Ångermanland (1983).

3. Myntfynd från Dalarna (1990).

4. Myntfynd från Uppland (1989).

5. Myntfynd från Närke (1990).

6. Myntfynd från Dalsland och Värmland (1992).

7. Myntfynd från Härjedalen, Jämtland och Medelpad (1992).

8. Myntfynd från Lappland, Norrbotten och Västerbotten (1995).

Thordeman, B. 1936. Sveriges medeltidsmynt. *Nordisk Kultur XXIX* Sid.1-92. Stockholm.

Svealandstyper													Götalandstyper													Total
	IA	IB:b	IB:C	II	III	IV:A	IV:B	V	VI	VII	VIII	Ej i LLT		XI:A	XI:B	XII:A	XII:B	XII:C	XIII	XV	XVI:A	XIX:I	Eji LLT			
Dalarna	4																							4		
Jämtland	4		4			1					1									1				11		
Närke	1			1			1																	3		
Medelpad								1																1		
Småland	1															3			1		6	1	1	13		
Södermanland			1		1					1														3		
Uppland					2				1		2	3												8		
Värmland		2												1		3		1	3		2			12		
Västergötland		2	1												7	4	1	3	5		3			26		
Västmanland											1													1		
Ångermanland			5		2																	1		8		
Öland																5					2			7		
Östergötland	1				1		1								1	8	1			1	4	1		19		
Åland	1				1			1										1		1	3			8		
Egentliga Finland												1							1					1		
	12	4	11	1	7	1	2	2	1	1	4	4		1	8	23	2	5	9	3	20	3	1	125		

Tabell A: Tabellen visar det totala antalet mynt av varje typ och hur de fördelar sig landskapsvis.

Svealandstyper													Götalandstyper													Total	
	IA	IB:b	IB:C	II	III	IV:A	IV:B	V	VI	VII	VIII	Ej i LLT		XI:A	XI:B	XII:A	XII:B	XII:C	XIII	XV	XVI:A	XIX:I	Eji LLT				
Dalarna	100	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	100		
Jämtland	35	0	35	0	0	10	0	0	0	0	10	0		0	0	0	0	0	0	10	0	0	0	0	100		
Närke	33	0	0	33	0	0	33	0	0	0	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	100		
Medelpad	0	0	0	0	0	0	0	100	0	0	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	100		
Småland	8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		0	0	22	0	0	8	0	46	8	8	0	100		
Södermanland	0	0	33	0	33	0	0	0	0	33	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	100		
Uppland	0	0	0	0	25	0	0	0	12	0	25	38		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	100		
Värmland	0	17	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		8	0	25	0	8	25	0	17	0	0	0	100		
Västergötland	0	8	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0		0	27	15	4	11	20	0	11	0	0	0	100		
Västmanland	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	100	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	100		
Ångermanland	0	0	63	0	25	0	0	0	0	0	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	12	0	0	100		
Öland	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		0	0	71	0	0	0	0	29	0	0	0	100		
Östergötland	5	0	0	0	5	0	5	0	0	0	0	0		0	5	43	5	0	0	5	22	5	0	0	100		
Åland	12	0	0	0	12	0	0	12	0	0	0	0		0	0	0	0	12	0	12	40	0	0	0	100		
Egentliga Finland	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	100		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	100		

Tabell B: Tabellen visar hur många procent respektive typ utgör av det totala antalet typer i ett landskap.

Svealandstyper													Götalandstyper												
	IA	IB:b	IB:C	II	III	IV:A	IV:B	V	VI	VII	VIII	Ej i LLT		XI:A	XI:B	XII:A	XII:B	XII:C	XIII	XV	XVI:A	XIX:I	Ej i LLT		
Dalarna	34	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
Jämtland	34	0	36	0	0	100	0	0	0	0	25	0		0	0	0	0	0	0	33	0	0	0		
Närke	8	0	0	100	0	0	50	0	0	0	0	00		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
Medelpad	0	0	0	0	0	0	0	50	0	0	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
Småland	8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		0	0	13	0	0	11	0	30	33	100		
Södermanland	0	0	9	0	14	0	0	0	0	100	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
Uppland	0	0	0	0	29	0	0	0	100	0	50	75		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
Värmland	0	50	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		100	0	13	0	20	33	0	10	0	0		
Västergötland	0	50	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0		0	88	17	50	60	56	0	15	0	0		
Västmanland	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	25	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
Ångermanland	0	0	46	0	29	0	0	0	0	0	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	33	0		
Öland	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		0	0	22	0	0	0	0	10	0	0		
Östergötland	8	0	0	0	14	0	50	0	0	0	0	0		0	12	35	50	0	00	33	20	33	0		
Åland	8	0	0	0	14	0	0	50	0	0	0	0		0	0	0	0	20	0	33	15	0	0		
Egentliga Finland	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	25		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100		100	100	100	100	100	100	100	100	100	100		

Tabell C: Tabellen visar hur typerna fördelar sig på landskapen, uttryckt i procent.

Fördelning av Svealands- och Götalandstyper efter landskap

	Svealand	Götaland	Totalt
Dalarna	4	0	4
Jämtland	10	1	11
Närke	3	0	3
Medelpad	1	0	1
Småland	1	12	13
Södermanland	3	0	3
Uppland	8	0	8
Värmland	2	10	12
Västergötland	3	23	26
Västmanland	1	0	1
Angermanland	7	1	8
Öland	0	7	7
Östergötland	3	16	19
Åland	3	5	8
Egentliga Finland	1	0	1
Summa:	50	75	125

Tabell 1

Karta 1

Mynträkningsområden i Sverige under äldre medeltid fram till 1250.

Källa: Jonsson 1995:51

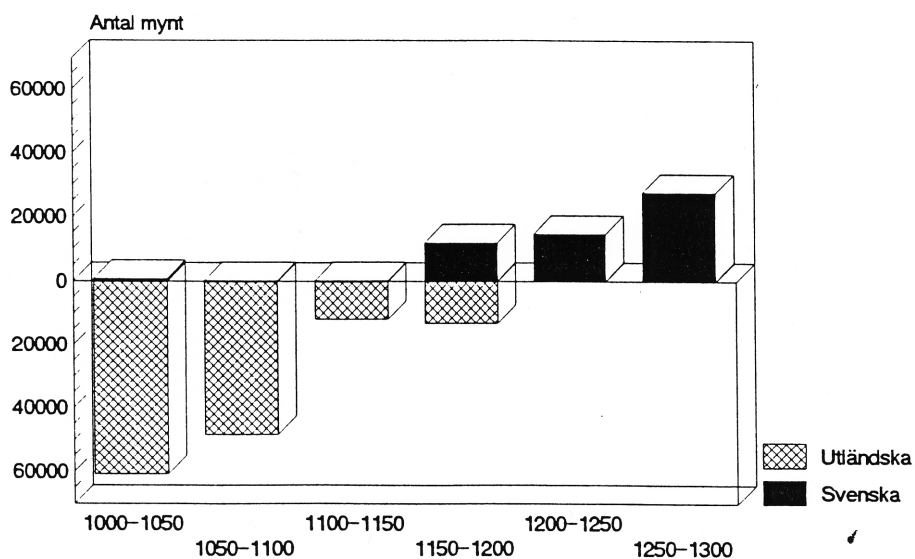

Diagram 1

Myntfyndens sammansättning genomgår en radikal förändring under 1100-talet från att helt bestå av importerade mynt till att domineras av inhemska mynt vid 1200-talets början.

Källa: Jonsson 1995:57

Addenda et corrigenda

Den svenska fastlandsmyntningen 1150-1250. En studie av lösfynden.

B-uppsats i arkeologi, vårterminen 1997

Av: Frédéric Elfver

Institutionen för Arkeologi

Stockholms Universitet

Handledare: Kenneth Jonsson

Fragmentarisk brakteat från Dominikanerklostret i Västerås - svensk eller utländsk?

På sidan 7 i uppsatsen finns det en uppgift om att LL VIII: 1 skulle finnas i två exemplar. Detta påstående måste författaren emellertid ta tillbaka. Vid närmare studium av det fragmentariska exemplaret från Västerås (KMK dnr 6220/76) står det nu klart att det *inte* är en svealändsk penning av s.k. Rex Upsalie-typ (präglad ca 1247-51).

Exemplaret framkom vid arkeologiska undersökningar av Dominikanerklostret i Västerås, Vs, år 1976. I fyndlistan (mynten är bestämda av Monica Golabiewski Lannby 1978) benämns exemplaret på följande sätt: "1. Sverige? Brakteat med kors inom inskrift. 1200-talets första hälft. Jfr LL VIII:1 0,17 frgm". Totalt hittades 103 mynt i samband med undersökningarna (lösfynd/hopat fynd). Ett flertal obestämbara fragment av brakteater återfinns i fyndlistan. Det är författarens avsikt att närmare undersöka dessa fragment vid ett senare tillfälle.

Vad kan då sägas om det fragmentariska exemplaret från Dominikanerklostret? Motivet är ett likarmat kors med punkter i korsvinklarna. Det finns ingen ring mellan mittmotivet och det som ser ut att vara två tecken/bokstäver ur omskriften. Om Sverige är ursprungslandet representerar brakteaten en ny typ. Av stilistiska skäl kan dateringen sättas till 1200-talet. Fragmentets vikt anges till 0,17 g. En svealändsk penning har en vikt på ca 0,30 g och en götaländsk en vikt på ca 0,15 g. Om fragmentets ursprungliga diameter har varit ca 18 mm kan vikten ha uppgått till ca 0,30 g, d.v.s. en svealändsk penning.

Exemplaret skulle förvisso kunna vara norskt, men det har ej kunnat återfinnas i Schive (1865). Jfr dock plansch VII fig. nr 75ff. Att Polen skulle vara ursprungsland är mindre troligt, men det kan inte uteslutas (jfr Gurnowski pl. XI:275). Tills dess att eventuellt ytterligare exemplar framkommer och innan brakteatfragmenten från ovannämnda fynd ingående har studerats kan det bara spekuleras kring exemplarets präglingsort, ursprungsland och datering.

Av de s.k. Rex Upsalie-mynten är följande (fyra) exemplar kända:

Fyndort:	LL:	Vikt:	Fyndår:	HK:	Inv.nr:
Västerhus kapell, Jämtland	VIII: 1	0,37 g	1951	-	SHM25029
Flasta kyrkoruin, Uppland	VIII: 2	0,19 g, ½ ex.	1967	123	SHM28883
Västerås Läroverks samI.	VIII:2	-	-	-	-
Flasta kyrkoruin, Uppland	VIII: 3	0,32 g	1967	123	SHM28883

Fig. 1: Fragment av brakteat (0,17 g) från Dominikanerklostret, Västerås, Vs. KMK dnr 6220/76:1. Skala ca 1,5:1

Litteratur:

Gumowski, M.: Handbuch der Polnischen Numismatik. Graz 1960.

HK; Klackenberg, H.: Moneta Nostra. Monetarisering i medeltidens Sverige. Lund 1992.

LL; Lagerqvist, L.O.: Svenska mynt under vikingatid och medeltid samt gotländska mynt. Stockholm 1970.

Schive, C.J.: Norges mynter i middelalderen. Christiania 1865.

